

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1\(37\).281825](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1(37).281825)

УДК 394:005.31+791.3

Анна Місюн

КІБЕРРЕАЛЬНІСТЬ МИСТЕЦТВА: ІНТЕРНЕТ ЯК ТРЕТІЙ ПРОСТІР

Стаття присвячена проблемам мистецтва у третьому просторі, який розуміється як особлива реальність, створена за допомогою ІТ. Розглядаються як питання нової організації навколומистецької комунікації автор – твір – публіка, так і нових виразних і технічних можливостей самого мистецтва. Мета розгляду – встановлення кореляції між розумінням кіберреальності і новими умовами побутування художнього артефакту, встановлення особливостей віртуальної комунікації з приводу мистецтва. Особливу увагу приділено аналізу практик третього простору американського теоретика і практика мистецтва Рендолла Пакера.

Ключові слова: кіберреальність, медіа-арт, третій простір, Рендолл Пакер, мультимедійне мистецтво, мистецька комунікація.

Сучасний глобальний світ з його невинним і мережево-заплутаним рухом інформації, фінансів, товарів, ідей та етнокультурних сплетін в межах одного життєвого локусу актуалізує поняття простору та призводить до так званого просторового повороту (spatial turn) у соціальних та гуманітарних дисциплінах. Суть цього повороту полягає у фокусуванні дослідницької уваги на феномені простору, який перестає розумітися як статичне «місце» і аналізується як соціальний конструкт, активний носій культурних значень, що спатіально організує ієрархії цінностей і норм. Найбільш видимо цей новий простір побутування культури матеріалізований чи не у найвіртуальнішому середовищі – в кіберреальності.

В найбільш широкому сенсі поняття кіберреальність, як парасолькове, включає в себе наші сучасні не лише уявлення про Інтернет і цифрові технології, а й практики, що ними забезпечуються. Кіберреальність – це цифрове середовище, яке дозволяє користувачам взаємодіяти з віртуальними об'єктами та осередками. По суті, на новому технологічному витку розвитку нашого повсякдення ми намагаємося перенести у віртуальний простір ті практики, що і є нашим «життєвим потоком», світом, яким ми його бачимо. Залишаючи за межами цієї статті проблеми нових медіа, нових і старих комунікативних практик, перенесених у «всесвітнє павутиння», зупинимося на розгляді нових мистецьких практик ери діджитал, які отримали назву медіа-арту і які намагаються подолати традиційні кордони не лише між різними видами мистецтва, а й між творцем і публікою, зробити їх співавторами нових художніх артефактів і сенсів.

Чи не найповніше таким шляхетним цілям відповідає проєкт *The Third Space Network*, заснований і керований Рендаллом Пакером [The Third Space Network]. Спеціаліст в галузі мультимедіа, американець з широкою, в тому числі і європейською освітою в галузі композиції та комп'ютерної музики, Р. Пакер у 2000 р. засновує у Вашингтоні власну лабораторію з медіа-арту – урядову агенцію *Департамент мистецтва і технологій США*, певного стибу центр мистецьких стартапів в галузі створення безпечної та естетично виваженої кіберреальності [The US Department of Art and Technology]. Викладач мультимедіа і комп'ютерного мистецтва в низці вишів США, автор книги «Мультимедіа: від Вагнера до віртуального мистецтва» і численних статей у провідних виданнях Північної Америки, декількох балетів і музичних проєктів, він виступав і виставлявся у галереях, музеях, театрах та на міжнародних фестивалях, зокрема європейських, отримав значні музичні нагороди і увійшов своїми науково-методичними роботами у навчальні програми університетів та мистецьких шкіл по всьому світу. З середини 2010-их років він створює, керує, організовує і просуває нову культурно-комунікативну платформу *The Third Space Network*, спрямовану на справжню колаборацію митців і публіки в мережі. Перш за все, йдеться про театральні студії та експерименти з обов'язковим обговоренням після вистави. Крім того, це певний культурний хаб, де виголошуються інтерактивні лекції, де підключена авторизована публіка зі всього світу може ставити питання доповідачу, висловлюватися з приводу проблем, що їх було висвітлено в програмі тощо. Відкрите інтерактивне спілкування дописників у чатах становить важливу складову ідеології спільноти. І назва і концепція мережевого товариства витікає з теоретичних засад нових просторів, які народжуються як «зони контактів» людей і спільнот, що породжує чи принаймні може породити нові ідеї, естетику, переживання, сенси.

Одна з найвагоміших в спатіальному корпусі концепцій належить провідному теоретику американського постколоніального дискурсу Гомі К. Бабі, який використовує в аналізі «зон контакту» метафори гібридизації та «третього простору» [Bhabha 1996]. Гомі Баба не на пряму передбачає фізичне спілкування людей, які формують третій простір. Він цілком може бути віртуальним і навіть не пов'язаним з Інтернет-технологіями. Це може бути спілкування двох і більше людей за допомогою тексту. Цей третій простір, на відміну від простора етнокультурного походження (перший) і культури виховання/проживання (другий), – неоднозначна область, яка розвивається, коли взаємодіють дві чи більше людини/культури. Важливо відзначити, що уявлення вченого сформовані не лише його постколоніальним дискурсом, а й суворого прихильністю до постструктуралістської дослідницької стратегії. Будучи насамперед

філологом та лінгвістом, він не тільки передбачає аналіз бінарностей, а й дискурсивні рефлексії. Якщо вістря теорії третього місця Р. Ольденбурга спрямоване на організацію комунікації, формування певних просторів соціокультурної взаємодії за умов урбаністичної роз'єднаності, то Гомі Бабі важливіші у теорії третього простору індивідуальні шляхи створення нових ідентичностей. У зв'язку з цим він шукає «розщеплення», які б дозволили дискурсам комунікантів взаємопроникати. Тобто третій простір – це можливість та умови комунікації дискурсів та навіть їх взаємних змін.

За його уявленнями саме висловлювання носія певного дискурсу у межах культури- гегемона може сприйматися як створення цього нового, третього простору – не простору колоніального, не простору колонізованої культури, а щось «між». «Саме в цьому просторі ми знайдемо слова, в яких ми можемо говорити про себе та інших. І, вивчаючи цю гібридність, цей третій простір, ми можемо уникнути політики біполярності та виявити себе як інший я» [Bhabha 2006: 209]. На думку вченого, саме в цьому новому просторі можливе народження інших форм саморепрезентації, способів ідентифікації людини та інших, хто спробує побачити вас у вашому Тексті, Предметі чи Ідеї. Розуміння Третього простору у Баби тісно пов'язане з явищами гібридності як прояву інтерактивності культур та гібридизації як процесу, що підкреслює безперервність змішування різних культур та культурних ідентичностей. Баба доводить, що гібридність в осмисленні історії, наприклад, дозволяє з'являтися іншим історіям, які раніше витіснили домінуючий дискурс імперії. Гібридність, що є ознакою продуктивності постколоніальних індивідів, дестабілізує положення колонізатора та руйнує існуючий порядок. І цей новий діалог можливий лише у третьому просторі, де колишній імперський дискурс виявляє готовність вступити у комунікацію з Іншим.

Така повна відмова від бінарності «свій-чужий», невизначеність місця та історичного простору, які готовий прийняти гібрид Баби, викликає гостру критику інших представників постколоніального дискурсу в гуманітаристиці, про що у своїй статті пише польська дослідниця і миткиня А. Бишецька: «Гібрид – це багатопверхова та гнучка суб'єктивність, що володіє «надзвичайною здатністю знайти будинок у будь-якому місці». Розташований у прикордонному (проміжному) положенні, цей суб'єкт зводить нанівець бінарні поділи: це ні одне, ні інше, щось поруч із ними, контрастні території, між якими він перебуває. Айджаз Ахмад, разом з Аріфом Дірліком, одним із головних противників постколоніальної теорії, представленої Бабою, бачать небезпеку в цьому сенсі предмета. Гібрид стає неісторичним і невизначеним суб'єктом, займаючи політично нейтральний простір і перебуваючи поза категоріями статі, раси чи

соціального класу. Згідно з Ахмадом, ця концепція може бути реалізована лише теоретично і не може бути спрямована на реальність, де такі домінують бінарні опозиції. Згідно з Ахмадом, ця концепція може бути реалізована лише в теорії і не може бути пов'язана з реальністю, де домінують бінарні опозиції. Хоча можна звільнити суб'єкта від нав'язаних йому соціальних категорій, не можна відкидати історизм: кожна людина є історичною істотою, та її ідентичність формується середовищем. За неісторичний характер гібридності Бабу критикують також Елла Шохат, Беніта Паррі чи Майкл Хардт та Антоніо Негрі. Відповіддю Баби можуть бути слова з *Signs taken for wonders* [одна з провідних літературознавчих робіт Х. К. Баби – А. М.]: «ми повинні не просто змінити наративи нашої історії, а й змінити наше відчуття того, що означає жити, бути в інших часах і в інших просторах, як людських, так і історичних» [Bysiecka 2007: 119].

Згідно з Бабою, «третій простір» зайнятий індивідуумом, який мешкає в «"проміжних просторах", що забезпечують ґрунт для розробки стратегій самости – одиничної чи колективної – які ініціюють нові ознаки ідентичності, та інноваційні майданчики для співпраці та заперечення в процесі визначення ідеї самого суспільства» [Bhabha 1994: 1]. Це своєрідний простір, який є не просто простором *між* або сумою різних культур, але простір, де висловлювання культур є перетворюючим, визвольним актом. Він наполягає на визнанні «почуття нового як повстанського акту культурної трансляції» [Bhabha 1994: 10] і припускає, що «досліджуючи цей Третій Простір, ми можемо уникнути політики полярності та стати іншими з нас самих» [Bhabha 1994: 56]. Третій простір характеризується можливістю збереження більше однієї культури та формування бікультурної ідентичності. У цьому сенсі будь-який простір, що забезпечує міжкультурну комунікацію – і фізичний, і віртуальний – може бути маркований як третій простір. І в цьому підході відкривається можливість для другої лінії розвитку теорії Третього місця, про що буде далі.

Таким чином, ідея Третього Простору видається придатною для вивчення ситуацій, у яких різні культури можуть конфліктувати, сходитися чи трансформуватись. Таке інтелігібельне уявлення про третій простір відкриває можливість для аналізу культури повсякденності представників одних культур, що живуть у просторі інших, для літературознавчого та мистецтвознавчого аналізу [Напр.: Таха 2018], педагогічних студій [Bretag 2006], коли йдеться про міжетнічну комунікацію в рамках освітнього процесу, комунікацію з приводу мистецтва між авторами і реципієнтами тощо. Але в цих підходах вже вбачається віртуалізація самого простору, перехід його у сферу самоусвідомлення, критичної комунікації, спроби побачити і почути Іншого як до певної міри дистанційного спілкування. У

інтерв'ю, даному У. Мітчеллу, невдовзі після виходу *Location of Culture*, Хомі Баба відзначає комунікативний акт і наступну за ним спробу зрозуміти смисли цієї комунікації як одну з головних характеристик третього простору: «Отже, ви знаєте, що щось було зазначено, але акт комунікативного чи діалогічного значення скасовано, і в цьому скасуванні є уникнення, заперечення, яке є основою знання; це не просто придушення чи уникнення. Ви повинні знайти сенс у цьому запереченні, ви повинні виявити його культурний жест» [Mitchell 1995]. Таким чином, Третій простір – це ще й простір пізнання та роздумів, але таких, що передбачають вільну спрямованість на пізнання Іншого.

Саме в цьому просторі, завдяки встановленій «зоні комунікації», відбувається розщеплення, своєрідний розрив стандартів внаслідок зіткнення з іншою точкою зору, яку комунікатор з різних причин готовий побачити. І тут же можливе становлення нової ідентичності: «Я кажу, що існують певні режими сенсу, дискурсу, управління та політики, які функціонують у та *через* амбівалентні соціальні відносини, створені у соціальному та дискурсивному акті розщеплення, і що суб'єкти цих режимів живуть та функціонують у цьому проблемному процесі ідентифікації. Це одна з визначальних умов їх соціальної уяви» [Mitchell 1995]. Баба, по суті, представляє третій простір не тільки як середовище накопичення соціального капіталу, але як ментальну зону самопізнання та ідентифікації.

Це розуміння третього простору медіамитець Рендалл Пакер переносить у теорію медіамистецтва для означення злиття фізичного (перший простір) та віртуального (другий простір) в мережевому просторі, який може бути населений декількома віддаленими користувачами одночасно або асинхронно. Гібридне уявлення про стирання реального та віртуального розширюється у третьому просторі за рахунок розподіленої присутності, в якій учасники третього простору перебувають у розподілених фізичних просторах, по суті, послаючись на загальний електронний соціальний простір. Це уявлення корелює з поясненнями ще К. Шеннона, автора терміну «інформація», щодо віртуальної реальності. Він, порівнюючи останню з розмовою телефоном, наголошував, що істинна реальність такої розмови існує десь у дротах, які з'єднують мовців і уможливають їх спілкування. Таким чином створюється особлива реальність бесіди двох у віртуально-фізичному просторі, відмінному і від фізичного простору перебування співрозмовників, і від простору електронів, що технічно забезпечують процес зв'язку.

Третій простір розширює поняття реального та віртуального, пропонуючи гібридний простір, який дозволяє віддаленим учасникам вступати у соціальні відносини один з одним на відстані. І відстань ця полягає

не лише у часі і просторі, а в увяленнях про сутність мистецтва. Крім лекцій та меморіальних присвят певним артистам (в широкому розумінні терміну) минулого, в межах *The Third Space Network* проходять дискусії, демонструються створювані у Великій Британії групою молодих артистів *Deep Third Space Lab* вистави, які технічно і художньо можливі лише у просторі Інтернет, проходить їх безкомпромісне обговорення тощо. Самі творчі експерименти цього мережевого театру являють собою витвори мультимедіа-арту. В їх створенні використовується комп'ютерна графіка, 3-D моделювання простору сцени, електронні варіації класних музичних композицій, цитування відомих кінострічок, чат-спілкування з публікою тощо. Серед вистав є такі, що створені наживо у стрімі акторами, які фізично в даний час перебувають у різних країнах, наприклад, у Великій Британії, Франції, Японії та США. Деякі сценарії, створені у традиції гештальт-драми або трансакційного театру вимагають участі глядача, його роздумів, позицій чи поглядів з того чи іншого соціально значущого приводу, реплік, які вплітаються у тканину художнього тексту і часто розвертають його. Як, наприклад, проблем руху *Black Life Matter*, якій було присвячено три вистави за участі глядачів. Р. Пакер декларує: «Тут, у столиці країни, наші заходи з використанням Інтернету як платформи для громадянської участі присвячені проблемам, що виникають. Наші заходи сприяють інклюзивності як на місцевому, так і на міжнародному рівні, надаючи художникам та активістам з різних спільнот у Вашингтоні, округ Колумбія, країнам з усього світу, що розвиваються, можливість брати участь у наших виступах та публічних діалогах» [The Third Space Network].

Важливою видається і просвітницька функція, яка організована не лише, так би мовити, зверху, за рішенням авторів платформи, а й на запити дописників. Спеціально запрошені, а часто «замовлені» спікери з усього світу пояснюють особливості сучасного підходу до створення художніх артефактів, роблять екскурси в історію мистецтва і громадської активності, розбирають з аудиторією важливі тексти тощо. Це в свою чергу приводить до виходу на новий рівень участі й дискусії з приводу нових постановок, музичних творів тощо. Як ми бачимо в практиках *The Third Space Network* формується не лише нова кіберреальність мистецтва, а й зовсім новий соціокультурний простір, існування якого уможливорює мережева технологія.

Проект Р. Пакера, що виник майже за десятиліття до пандемії коронавірусу, став особливо популярним під час останнього. Його аудиторія зростає вдвічі, до понад мільйона користувачів. Не може стверджувати, що саме через цей проект був промотером такого типу «зон комунікації», але аналогічні студії були в квідний період започатковані в Польщі, Франції,

Японії, Південній Кореї та інших країнах. Щодо України, безсумнівно, що і у нас під впливом різних факторів, нажаль не суто мистецьких, також з'являються певні проєкти в мережі, які просувають художні практики. Певні інтелектуальні хаби створюють лекторії ба навіть музичні акції в мережі. Але участь публіки в цих подіях залишається доволі пасивною, вона все ще «запрограмована» в цій кіберреальності як пасивна і глядацька. Тобто «четверта стіна» поки що не до кінця зруйнована. Але важливим є активний розвиток саме арт-медіа в українському сегменті Інтернет. Зазвичай це веб-сайти, подкасти або канали в YouTube чи Telegram.

Важливим є введення проблем українського мистецтва минулого і сьогодення у європейський та світовий контекст, просвітницька робота з публікою, певне технологічне «оживлення» художніх образів та історичних постатей, що притаманно певним українським мистецьким каналам. Але поки що співтворчості, як це згодом стало виходити у Р. Пакера, у нас не склалося. Звісно, що стрімові дискусії, які, наприклад, організовує одеський «Зелений театр» у Facebook мають певний елемент дискусійності, але зазвичай за рахунок спікерів та офлайн-учасників, а не всієї долученої дистанційно спільноти.

Отже, підсумовуючи проблему, слід зазначити, що поступово розвиток інформаційно-мережевих технологій створює надійний базис для переосмислення принципів побутування мистецтва в Інтернеті. Крім традиційних форм – лекцій, репродукцій різної якості, кіно-фото-відео музеїфікації художніх артефактів все активніше розвивається практика створення нової кіберреальності мистецтва. Їй притаманний рух в тому ж напрямку, в якому актуальне мистецтво простувало остання десятиліття у фізичному просторі. Це стирання меж між різними видами мистецтва, перехід від жанрів до форматів, активне залучення у процес не лише інтерпретації, а й створення художнього артефакту публіки, виразна діалогічність мистецького процесу тощо. Сама ідеологія цього руху в значній мірі відбиває думку про громадянський характер проблем, що їх мистецтво може і навіть має піднімати. На відміну від донедавна популярної ідеології мистецтва заради мистецтва. Такую мені ввижається нова кіберреальність мистецтва в Інтернеті.

Список використаної літератури

- Bhabha, H. K. (1996) *Cultures in Between*, in: *Questions of Cultural Identity* / ed. by S. Hall and P. Du Gay. London, SAGE, pp. 53–60.
- Bhabha, H. K. (2006) *Cultural Diversity and Cultural Differences*, in: *The Post-Colonial Studies Reader*, ed. B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin, New York: Routledge, pp. 155–157.

- Bhabha, H. K. (1994) *Location of Culture*. New York: Routledge.
- Bretag, T. (2006) *Developing 'Third Space' Interculturality Using Computer-Mediated Communication*, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11, pp. 981–1011. Retrieved June 12, 2022, from: <https://academic.oup.com/jcmc/article-abstract/11/4/981/4617712>.
- Bysiecka, A. (2007) *Bhabha poskromiony?*, ER(R)GO. *Teoria–Literatura–Kultura*, № 1 (14), pp. 117–121.
- Mitchell, W. J. T. (1995) *Translator translated. (interview with cultural theorist Homi Bhabha)*, *Artforum*, v. 33, № 7 (March, 1995), pp. 80–84.
- Taha, A. A. (2018) *Arab-American Diaspora and the "Third Space": A Study of Selected Poems by Sam Hamod*, *English Language and Literature Studies*; Vol. 8, № 2, pp. 29–38.
- The Third Space Network* [Website]. Retrieved May 13, 2022, from: <https://thirdspacenetwerk.com/>
- The US Department of Art and Technology* [Website]. Retrieved May 13, 2022, from: <https://www.usdat.us/>

Anna Misyun

CYBER REALITY OF ART: THE INTERNET AS THE THIRD SPACE

The article is devoted to the problems of art in the third space, that understood as a special reality created by IT. Both the new organization of the artistic communication of the author – the work – the public, and the new expressive and technical possibilities of the art itself are considered. The purpose of the overview is to establish a correlation between the understanding of cyber reality and the new conditions of existence of the artistic artifact, to identify the features of virtual communication about art. The postcolonial third space theory of H. K. Bhabha is considered, which is the basis for the study of “zones of communication” and the virtual construction of the dialogue between individuals/cultures. Special attention is paid to the analysis of the practices of third space American theorist and art practice Randall Packer. An important aspect is the use of multimedia art itself in the practice of its site “The Third Space Network”, the reality of which depends significantly on information network technologies. Cyber reality ensures the relevance of modern art in the network, the main features of which are erasing the lines between expressive means of different types of art, active communication of artists – the public, the absence of a fourth wall, etc.

Keywords: *cyber reality, media art, third space, Randall Packer, multimedia art, art communication.*

References

- Bhabha, H. K. (1996) *Cultures in Between*, in: *Questions of Cultural Identity* / ed. by S. Hall and P. Du Gay. London, SAGE, pp. 53–60.
- Bhabha, H. K. (2006) *Cultural Diversity and Cultural Differences*, in: *The Post-Colonial Studies Reader*, ed. B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin, New York: Routledge, pp. 155–157.
- Bhabha, H. K. (1994) *Location of Culture*. New York: Routledge.
- Bretag, T. (2006) *Developing 'Third Space' Interculturality Using Computer-Mediated Communication*, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11, pp. 981–1011. Retrieved June 12, 2022, from: <https://academic.oup.com/jcmc/article-abstract/11/4/981/4617712>.
- Bysiecka, A. (2007) *Bhabha poskromiony?*, ER(R)GO. *Teoria–Literatura–Kultura*, № 1 (14), pp. 117–121.
- Mitchell, W. J. T. (1995) *Translator translated. (interview with cultural theorist Homi Bhabha)*, *Artforum*, v. 33, № 7 (March, 1995), pp. 80–84.
- Taha, A. A. (2018) *Arab-American Diaspora and the "Third Space": A Study of Selected Poems by Sam Hamod*, *English Language and Literature Studies*; Vol. 8, № 2, pp. 29–38.
- The Third Space Network* [Website]. Retrieved May 13, 2022, from: <https://thirdspacenet.com/>
- The US Department of Art and Technology* [Website]. Retrieved May 13, 2022, from: <https://www.usdat.us/>

Стаття надійшла до редакції 17.05.2022

Стаття прийнята 7.06.2022